

Chile és a neoliberális csapda

Egy chilei közgazdász professzor könyvében a chilei gazdasági csodáról kialakult egyoldalúan pozitív kép kritikáját fogalmazza meg. Elismeri, hogy az ország gazdasági mutatói sokat javultak, aminek köszönhetően Chile 2010-ben az OECD tagország is lett. A szerző szerint a gazdasági növekedés azonban nem járt együtt a chilei társadalom jelentős részének jólétével. A neoliberális gazdaságpolitika által diktált túlzott piacosság pedig olyan helyzetet teremtett, amelyben szinte lehetetlen az középosztály kialakulása. A chilei gazdasági modell ráadásul a szerző szerint hosszútávon fenntarthatatlan, ugyanis túlságosan az ország nyersanyagkészleteinek exportjára épül. Az ország demokratikus fejlődése is befejezetlen, amit jól szimbolizál, hogy a mai napig a diktatúra alatt 1980-ban elfogadott alkotmány van érvényben. Kétségtelen, hogy a chilei gazdasági modellnek vannak eredményei, érdemes azonban figyelembe venni a hátrányait is: a GDP növekedés nem hozza magával a demokratikus normák elterjedését sem. A szerző szerint nincs biztos recept arra, hogy egy ország, hogyan tud diktatúrából demokratikus, szabad piacgazdasággal rendelkező országgá válni. Így óvakodni kell attól, hogy sikeresnek látszó modelleket – kritikai elemzés nélkül – mindenki által követendő példaként állítsunk fel. Noha a szerző amúgy vitatható baloldali nézőpontból kritizálja a neoliberalizmust, diagnózisa Magyarország elmúlt 25 éves történelme értékelésének szempontjából is releváns.

Andrés Solimano: Chile and the Neoliberal Trap: The Post-Pinochet Era

Cambridge University Press, 2014

Andrés Solimano chilei közgazdász professzor, az ENSZ regionális szakértője és a Világbank egykori regionális igazgatója könyvében a sokak által gazdasági csodának aposztrofált chilei gazdasági reformokat vizsgálja, és igyekszik árnyaltabb képet adni az eredményekről. A Pinochet-érában elfogadott neoliberális gazdasági reformok, amelyeket a rezsimváltás után megválasztott demokratikus kormányok is többé kevésbé követtek, Chilét egy időre valóban a gazdaságilag leggyorsabb növekvő latin-amerikai országgá tették. Ennek következtében az ország 2010-ben a gazdaságilag legfejlettebb országokat tömörítő OECD tagja lett. Solimano szerint ez nem kis teljesítmény egy olyan országtól, ahol az 1980-as évek végéig diktatúra volt. A szerző szerint azonban a nem gazdasági jellegű mutatókban Chile messze le van maradva a többi OECD-tagországtól. A társadalmi egyenlőtlenségek más latin-amerikai országokhoz hasonlóan óriásiak, és a állami ellátórendszerekhez való hozzáférés nagyon alacsony. Solimano könyve alapvetően a neoliberális gazdaságpolitika baloldali kritikáját nyújtja, de meglátásai jól rámutatnak az irányzat hiányosságaira.

A chilei gazdasági modell eredményei

Solimano tehát nem vonja kétségbe, hogy Chile gazdasági és bizonyos szociális mutatói is rendkívül sokat fejlődtek az elmúlt 30 év során. A Pinochet alatt elindított neoliberális gazdasági reformok alapvetően a Reagan és Thatcher-féle szabad piaci reformok chilei átültetését jelentették. Ezek közé tartozott például az állami ellátórendszerek piacossítása, és a központi bank erősítése – amelyet a demokratikusan megválasztott kormányok is folytattak. Ezek az intézkedések valóban sokat javítottak Chile bizonyos gazdasági mutatóin:

- 1986 és 1998 között az ország GDP-je átlagosan 7,3 százalékkal nőtt, míg 1998 és 2010 közötti időszakban a gazdasági válság ellenére is 3,7 százalékkal emelkedett ugyanez a mutató.
- Az egy főre jutó GDP is átlagosan 4 százalékkal nőtt 1986 és 2010 között.
- Az ország termelékenységi mutatói és exportbevételei is javultak, amelyek több mint kétszeresére nőttek a vizsgált időszakban.
- Emellett a korszakban az infláció is alacsony volt, az államháztartási hiány mérlege pozitív lett és az államadósság is jelentősen csökkent.
- Ráadásul a hivatalos statisztikák szerint 1987 óta a szegénységben élők száma is csökkent 45 százalékról 15 százalékra, a mélyszegénységben élők száma pedig 17,1 százalékról 3,7 százalékra esett. Ezek az adatok a szerző szerint megközelítik az Egyesült Államok számait.
- Chile a nemzetközi teljesítmény és szabadpiac indikátorokban is kifejezetten előkelő helyen szerepel: a Heritage Foundation 2010-es gazdasági szabadság indexében például a 10. helyen szerepelt, megelőzve olyan országokat, mint Nagy-Britannia, Japán vagy Németország.

A gazdasági eredmények másik oldala

Solimano szerint viszont, ha közelebbről is megvizsgáljuk ezen gazdasági mutatókat, akkor árnyaltabb képet kaphatunk Chile gazdasági sikereiről. Egyrészt Chile gazdasági növekedése a szerző szerint nagyban a nyersanyagkészleteinek köszönhető. 2010-ben például Chile exportjának 50 százalékát a réz tette ki, az összes nyersanyagexport pedig elérte az ország exportmennyiségének 70 százalékát. Az exportbevételek pedig a chilei nemzeti össztermék mintegy 35 százalékát alkotják. Szerinte emiatt Chile gazdasági növekedése hosszútávon fenntarthatatlan, amit tovább erősít az ipar növekvő energiafüggősége, és a nyersanyagok nem megfelelő kitermelésével keletkező környezetszennyezés. A szerző szintén kiemeli, hogy Chile GDP növekedése csak latin-amerikai viszonylatban számít kiemelkedőnek, hiszen a 90-es években számos fejlődő ország produkált ennél jóval magasabb értékeket. Ráadásul Chile gazdasági növekedése a 2000-es évek elején lelassult, amelynek következtében már Latin-Amerikában sem számít kiemelkedőnek. Solimano szerint ez szintén felhívja a figyelmet arra, hogy nem feltétlenül van összefüggés a gazdasági növekedés és az neoliberális gazdaságpolitika között. A szerző szerint tehát a chilei gazdasági növekedés hátterében inkább a politikai stabilitás, és az ország piacainak megnyitása állt, mintsem a neoliberális gazdaságpolitika alkalmazása.

A állami ellátórendszerek piacosításának veszélyei

Solimano elismeri, hogy Chilében csökkent a szegénység, azonban baloldaliként kiemeli, hogy a társadalmi és jövedelmi egyenlőtlenségek 30 éve nem változtak. Chile Gini-indexe, amely a társadalomban lévő jövedelmi különbségeket méri, például 55 százalék volt 2010-ben. Ez a világon az egyik legrosszabb eredménynek számít. Olyan szubszaharai országokkal teszi egy szintre az Chilét, mint Zimbabwe vagy Namíbia. Szintén sokatmondó a szerző szerint, hogy 2009-ben Chile lakosságának leggazdagabb 10 százalékának kezében volt a jövedelem körülbelül 40 százaléka, míg a legszegényebb 20 százalék mindössze a jövedelem 3,6 százalékát birtokolta. Solimano szerint így Chile példája egyértelműen cáfolja azon a közgazdaságtani téziseket, miszerint a gyors GDP növekedés idővel csökkenti a társadalmi egyenlőtlenségeket is, illetve hogy a magas társadalmi

egyenlőtlenségek akadályai a gyors gazdasági növekedésnek. Chile szintén cáfolja azt a tézist is, miszerint a demokrácia elterjedése csökkenti az egyenlőtlenségeket.

A szerző szerint a társadalmi egyenlőtlenségek alapvetően az állami ellátórendszerek piacosítása és privatizálása miatt nem csökkentek. Pinochet alatt az oktatást, az egészségügyet és a nyugdíjrendszert privatizálták, és az alapvető struktúrákon a demokratikus kormányzatok sem változtattak. Solimano szerint jelenleg az állami ellátórendszerek alapvető hiányosságokkal küszködnek:

- A Pinochet-érában az oktatás alapvetően helyhatósági feladat volt, amelynek következtében az állami intézmények alulfinanszírozottá váltak. A piacot a magániskolák uralják, akik a diákok után állami támogatásokat is kaphatnak. A társadalom jelentős részének, még a középosztály jelentős részének is azonban megfizethetetlenek a magániskolák.
- A felsőoktatást szintén a magánegyetemek uralják. A felsőoktatási intézmények alulfinanszírozottak, költségvetésüknek mindössze 20 százalékát teszik ki az állami bevételek. Az állami egyetemek így a tandíjkból tartják fent magukat, amik ennek köszönhetően magasabbak, mint a legtöbb OECD tagországban. A szerző szerint például egy átlagos chilei család háztartási jövedelmének 28 százalékát teszik ki az egyetemi tandíjak. Ez a világon az egyik legmagasabbnak számít, összehasonlításként ez a szám az Egyesült Államokban 11 százalék, Nagy-Britanniában pedig 5 százalék.
- Az egészségügyi ellátás biztosítása szintén helyhatósági feladat. Az állami egészségügyi kiadások Chilében a legalacsonyabbak az OECD tagországok közül, amelynek következtében az egészségügy ellátási színvonala nagyon alacsony. Létezik magán egészségbiztosítás is. Ez azonban az átlag chilei számára megfizethetetlen, emiatt a lakosság 73 százaléka az állami egészségügyet használja.
- Chilében 1983 óta nincsen állami nyugdíjpénztár. Ennek megfelelően 2008-ig nem létezett az országban alapnyugdíj, így aki legalább 20 évig nem fizetett be nyugdíjjárulékot valamelyik magánnyugdíjpénztárnak, az időskorában semmilyen támogatásban nem részesült. Becslések szerint a magánnyugdíj ma is csak a munkakorúak körülbelül 66 százalékát biztosítja.
- A szerző baloldaliként természetesen különösen sérelmesnek találja, hogy az országban nagyon alacsony a munkások védelme, mivel a munkaszerződések igen kevés konkrét jogot biztosítanak a munkavállalóknak. Kiemeli, hogy a munkánélküli segély csak a magánszektorban dolgozóknak jár, a közsférában dolgozóknak nem és hogy a szakszervezetek szervezettségi szintje szintén alacsony.

Demokráciadeficit

Solimano szintén érdekes ténynek tartja, hogy még a baloldali kormányzatok sem változtattak érdemben ezen a helyzeten. A szerző szerint az ok a chilei demokrácia gyengeségeiben keresendő. Az országban még mindig az 1980-ban elfogadott diktatórikus alkotmány van életben, amit azóta ugyan többször is módosítottak, de a szerző szerint továbbra is akadályozza a demokrácia működését. Például 2005-ig a felsőház tagjainak egy harmada nem választott, hanem kinevezett tag volt. A választási rendszer is a két nagy hagyományos választási szövetségnek kedvez, hiszen egy választási körzetben minimum 33 százalékot el kell érni egy egyéni mandátumhoz. Az alkotmány a katonaság számára is privilégiumokat biztosít, így az állami rézbevételek 10 százaléka mindig a hadsereget illeti meg, de külön kedvező nyugdíj- és egészségbiztosításuk is van. Ebből is látható, hogy a hadsereg még ma is nagy befolyást gyakorol a kormányzatra.

További probléma, hogy a privatizálás során szerzett vagyonok néhány gazdag család kezében összpontosulnak. A Forbes világ leggazdagabb embereinek listáján 4 chilei szerepel, akik vagyona a szerző szerint a 2010-es chilei GDP 21 százalékát teszi ki. Ezen családok irányítják a fontosabb magánvállalatokat és a médiát is. Salemano szerint a fontosabb ipari szektorokban, mint például a bányászat, a gyógyszeripar vagy a magán nyugdíjpénztárak oligopóliumok alakultak ki, ahol néhány cég csak a verseny látszatát fenntartva szerez óriási profitokat.

Solimano szerint a nyugati országok többségét viszont nem zavarja Chile demokratikus deficitje addig, amíg az ország befektetési mutatói rendben vannak. A szerző szerint Chile rendkívül jól szerepel az olyan mutatókban, mint a politikai rendszer stabilitása, vagy a rule of law (a magyar terminológiában jogállamiság) érvényesülése, amelyek nem feltétlenül a demokratikus berendezkedést, hanem alapvetően a befektetési stabilitást szolgálják.